

ОСНОВНИ НАСОКИ В ПЕРИОДИЗАЦИЯТА НА НЕМСКАТА МЕЖДУНАРОДНОПРАВНА ДОКТРИНА

Гл. ас. д-р Чавдар Стоянов

В международното публично право ролята и значението на доктрината като спомагателен способ за установяване на международноправните норми е обект на многобройни изследвания. И това е така, защото буква “г” от чл. 38 на Статута на Международния съд определя именно доктрината на най-квалифицираните автори от различни държави наред със съдебните решения като помощни средства за установяване на правните норми.¹ Отделните автори, обаче, разглеждат тези помощни средства по твърде различен начин, като се отчита безспорното обстоятелство, че в сравнение със значимостта ѝ според вътрешно държавното право в международното ролята на доктрината е несравнимо по-съществена.² В днешно време ролята на международноправната доктрина претърпя обяснима и съществена еволюция в сравнение с по-близкото или по-далечно минало. Често бива изтъквана и добре разгърнатата кодификационна дейност в областта на международното право, до чието активизиране през втората половина на миналия век единствените кодификации са тези, които се съдържат в научните и изследователски трудове на юристите, работещи в сферата на международноправната проблематика.

В границите на Европейския континент доктрината в областта на Международното право е предизвиквала разностранен и обясним научен интерес – поради спецификата на самото Международно право и децентрализирания му характер, а така също и поради безспорно значимата роля на учените, намерила и признание, и нормативна регламентация.³

Една от европейските държави, дала най-сериозен принос в развитието на съвременната континенталноправна система, е Германия. С вековни традиции, с ярки имена в областта на правото, немските университети се превръщат в истински центрове за научна и изследователска дейност на няколко поколения талантиви учени. Значимо място в немската правна доктрина освен проблемите на международното право има и изследването на развитието на много от институтите на гражданското и търговското право.

Семейството на Континенталното право често бива назовавано като Романо -германско правно семейство. То се изгражда на основите на Римското право и водещите обичаи на германските племена. В областта на Международното право немската школа има своя доказан и авторитетен принос. Под “немска” школа в настоящето изследване би трябвало да се възприемат не само учените, които творят на територията на днешна

¹ Видин Бл., МПП - София, 1999 г.

² Lachs M, The teacher in international law Dordrecht, Boston, Lancaster, 1987, p. 188.

³ Видин Бл., Цит. съч., стр. 102.

Германия, но и всички онези, за които немският език е майчин, а така също и тясно свързаните с немскоезичната правна култура. Според мен би могло да се говори дори и за две международноправни школи в рамките на немскоезичния свят. Те имат своите исторически предпоставки за съществуването си и се оформят под прякото влияние на продължилото няколко века историческо разделение на Централна Европа на по-южна част, обхващаща днешните територии на Швейцария и Австрия, а от друга страна – на по-северна, която обхваща земите на т. нар. Втора германска империя.

На първо място в настоящия анализ бих посочил школата на естественото право и тази на позитивното право. В първата се изявява Самуел Пуфендорф /1632-1694/. Това е бележито име, духовен ученик на Хуго Гроций. Роден е в Саксония. Развива неговите основни идеи за естествената същност на правата. Споделя общото виждане, че учените нямат за цел да доразвиват или да създават правни норми. Те само трябва да ги разпознават като такива. Общ белег за естественоправниците е склонността им да приемат съществуването на общ за всички народи, на своеобразен, неписан правен ред. Впоследствие привържениците на монизма в Международното право възприемат това разбиране като основополагащо. Пуфендорф отрича съществуването на позитивно право – не само международно, но и вътрешно. В книгите му се отразява цялата тогавашна политическа действителност. Те са плод на личен сблъсък със съществуващата държавно-политическа атмосфера – той е бил придворен историограф в Стокхолм и Берлин. Изнасял е лекции в юридическите факултети в Хайделберг и Лунд /Швеция/. Сред емблематичните му трудове се открояват “Основи на всеобщата правна наука” – в две книги и “Осем книги по естествено и международно право”, а така също и “За задълженията на човека и гражданина съобразно естествения закон”.

В северно-германската школа естествено-правните идеи са добре възприемани. През първата половина на XVIII век твори пруският учен Кристиан Волф. Той пише обемни трудове, но само част от тях разглеждат проблематика, пряко свързана с Международното право. Швейцарецът Емер де Вател /1714-1767/ е възприеман като негов основен последовател и ученик. Именно той се превръща в най-влиятелния европейски международноправник в епохата на Просвещението. Изявен дипломат, роден в Нойенбург, той е автор на “Международно право или принципите на естествения закон, приложени към поведението и действията на нациите и техните суверени”, което му донася огромно признание и авторитет. Де Вател се спира и на съществуването на една “Общност на нациите”. Според него тя се изгражда върху изначалния принцип на суверенното равенство на участващите в нея. Авторът разглежда държавите като субекти с потенциал, които могат да застрашат международния мир. В този случай, според него е необходимо да се наложат колективни санкции от останалите субекти. Това е безспорна и утвърдена необходимост. Той разработва въпросите, свързани с

международния договор и неговото тълкуване, а така също и идеята за абсолютната необходимост договорите стриктно да бъдат спазвани- “*pacata sunt servanda*”. Швейцарският учен застъпва и идеите за приложимостта на Международното право във военновременни условия. Творбите на Де Вател са хуманни, разкриват демократичен потенциал и общочовешка насоченост, въздействат и придобиват голяма роля и значимост в англо-американския свят до наши дни. Изложението е ясно и подредено.

Сред немските представители на позитивистката школа се откроява името на Георг Фридрих фон Мартенс /1756-1821/. Произхождащ от заможен хамбургски род, станал едва на 26 години благородник, той се посвещава на академична дейност в университета в Гьотинген. Изследва основно действащите международни договори между водещите европейски държави. Подходът му е подчертано практичен.

Фон Мартенс издава няколко съчинения. Те са изцяло посветени на Международното право, но световна слава придобиват след появата на неговия труд “Преглед на модерното международно право в Европа, основано на договори и обичай”. Висока оценка получава и сборникът “*Recueil*”, който се появява под негова редакция. В този сборник са събрани всички най-важни международноправни източници за онова време. Характерен белег на трудовете му е езикът – в първите от тях той използва латински, в следващите пише на френски.

Може да се обобщи, че в централна Европа през XVII и XVIII век особена популярност имат идеите на естественото право. Но в западна Европа продължава засилването на тенденцията към налагане на позитивисткия подход. Изразен характер има и налагащото се сред все повече учени убеждение, че те трябва по-сериозно да започнат да се интересуват от действащото право в своите страни. Сред значимите изследователи на международните договори на своите държави се открояват холандецът Корнелиус Ван Бинкершок и англичанинът Ричард Уауч.

Макар в известна степен условно, като втори самостоятелен период в развитието на немската международноправна доктрина, може да се обособи времето през целия XIX и началото на XX век. Германия последна от Великите сили осъществява своето национално обединение. Тя много късно започва своите самостоятелни опити да завоюва колониални области, освен това самото ѝ географско разположение не е много благоприятно в това отношение. Опитите за ново място на международната сцена конфронтират Германия с утвърдени световни сили като Франция и Англия. Те участват активно в разпределението на света в края на XIX и началото на XX век. В този период съществува и друга немско-езична империя. Това е Австро-Унгария. Тя е типична континентална сила. Ето защо международноправната доктрина в тези две държави не получава силни импулси за своето развитие в епохата на развития европейски колониализъм.

През XIX век европейското разбиране за Международно Публично Право се налага върху по-голямата част от света именно посредством колониалната система. Това е т.нар. *Yus Publicum Europaeum*. В доктрината надмощие взема позитивисткия подход. Само на Американския континент идеите на естествено - правниците и Емер де Вател запазват силно влияние.

Международното право в своето развитие е повлияно от Първата световна война и нейните катастрофални резултати. А така също и от избухването на т. нар. Октомврийска революция в Русия. Те повлияват в посока на преосмисляне на утвърдени правила и принципи в много от обществените науки. Следва и значима криза в правния позитивизъм. Отново актуалност придобиват естествените и неотменими права на човека. Те придобиват ново звучене, в синхрон с политическите промени на времето. Пробива си път идеята за правото на народите на самоопределение, която по-късно търпи своето бързо развитие и се превръща в универсален принцип на Международното Публично Право /МПП/. Днес много анализатори са убедени, че Първата световна война не би избухнала, ако държавите не се бяха придържали така стриктно към сключените съюзни международни договори.

Основен период представлява развитието на немската международноправна доктрина между двете световни войни. След Първата световна война значението на науката за Международно Публично Право нараства значително. Това има своето логично обяснение в увеличаващия се брой международни договори, които се нуждаят от тълкуване и познаване. Чрез Обществото на народите се създава подходяща рамка за развитието на Международното Публично Право. Създадена е и първата международна юрисдикция – Постоянният съд за международно правосъдие в Хага. До значителна кодификация на отделни отрасли обаче не се стига. Това е резултат от съществените противоречия и невъзможността да се изработи единна позиция. Само по отделни принципи съществува единодушно възприемане – такъв е “*pacta sunt servanda*”. Той утвърждава безспорната роля на международния договор като водещ източник на международното право, постепенно придобиващ приоритет пред международния обичай.

Ханс Келзен /1881-1973/ в творчеството си поставя акцент върху спазването на основните поети международни договорни задължения. Роден във Виена, от 1917 до 1930г. той е професор във Виенския Университет /Юридическия факултет/, работи като съдия, от 1930г. чете лекции в Кьолн. След идването на власт на националсоциалистите емигрира и се установява в Женева. През 1940 г. заминава за САЩ. Там остава до края на живота си. Келзен е признат за един от големите теоретици на държавата и правото. Той е основоположник на школата на умерения монизъм. Според представителите на това научно направление Международното право има примат по отношение на националното, но не става част от националната правна система автоматично, а по силата на изрична конституционна разпоредба. Става ясно,

че той приема предимството на конституцията по отношение на международните договори, но това става на фона на общото му разбиране, че националните правни системи кулминират в тази на Международното Право. Сред най-известните трудове на Келзен са “Принципи на Международното право”, “Правото на ООН – критически анализ на фундаменталните му въпроси”. В тях авторът изследва значимото място на държавите в международните отношения, както и ролята им за функционирането на органите на ООН.

Според Келзен държавата представлява единството на народ, територия и управление, поради което общност без правителство не е държава. Авторът акцентира върху обстоятелството, че правомерен представител на своята държава в осъществяването на международноправни действия може да бъде само правителство, което реално и ефективно контролира подчинените му територия и население. А това означава да осъществява разнообразна по своя характер юрисдикция над тях. Възможни са и известни изключения от този принцип – те се наблюдават, когато определена държава е окупирана от вражеска армия по време на въоръжен конфликт. Възприето е, че действията на правителството в изгнание се приемат за правомерни до тогава, докато вътре или извън страната съществуват сили, които се борят за освобождението ѝ и категорично признават легитимността на това правителство. А това означава, че по същество се дава оценка на усилията на правителството в изгнание да извършва ефективни действия по възраждане на контрола и управлението. Основен елемент във вижданията на Келзен внася разбирането му, че държава, приета за член на ООН, добива международна правосубектност по отношение на всяка друга държава. Дори държави, които официално не са признали новата членка, са длъжни да спазват суверенитета ѝ.

Между двете световни войни твори и друг известен немски учен – международноправник. Това е Карл Щруп /1886-1940/. От 1926 до 1933 той преподава във Франкфурт на Майн. Особени заслуги има в издаването на “Речник на международното право и дипломацията”. Основният му труд е “Основи на международното позитивно право”, преиздаван до 1932 г. пет пъти. Заради гоненията поради еврейския си произход Карл Щруп напуска Германия след идването на Хитлер на власт. Той бяга в Турция и три години преподава в Истанбулския университет. През 1936 г. заминава за Франция, където умира, без да направи планирано и желано пътешествие отвъд океана.

Антисемитизмът е причината за загубата на големия учен Карл Шмит /1888-1985/. Той е автор на теорията за твърдото ядро на конституциите. Шмит преподава в Кьолн. Но от 1933 г. насетне заема твърди прохитлеристки позиции. Той не прави необходимото за предотвратяване на преследванията срещу Келзен. Сам призовава немските юристи да не се ръководят от произведенията на еврейски автори. Шмит призовава за по-доброто изследване и познаване на “Моята борба”. Наричали го с основание

“придворен юрист” на Хитлер. В произведението си “Международноправен режим на големите пространства” той обосновава теоритично хегемониалните претенции на Третия райх. Според него Великите сили са призвани да поделят света на свои сфери на влияние. Тези сфери трябва да им осигурят “жизнено пространство”. Всяка от тези сили безусловно ще контролира своето пространство.

Повратен момент в развитието на системата на международните отношения е краят на Втората световна война. Настъпват радикални промени. Те оказват своето силно влияние върху науката за международното публично право. Тя е изправена пред множество нови предизвикателства. Голяма част от тях отразяват новите политически и социални реалности. Науката за международно право спомага за развитието на обективното право. Уставът на ООН засилва своята универсална роля и се превръща в символ на промените, които настъпват в световен мащаб. ООН според различните мнения в доктрината възниква като “свръх организация”. Тя подчинява всички останали вторични субекти на международното право. Но спомага и за прогресивното му развитие и неговата кодификация. Доктрината би трябвало да претърпи своето бурно развитие. Още повече, че статутът на Международния съд ѝ отрежда значима роля. Но Студената война дава своето неблагоприятно отражение и върху науката за международното право. Учените стават заложници на острото идеологическо противопоставяне. На изток официалната власт отрича всякаква възможност държави с различни социално-политически системи да бъдат субекти на едно общо международно право.

По това време деколонизацията води до нарастваща сложност и многообразие на международните отношения. Раждат се нови правни субекти, след като междуправителствените организации окончателно получават статут на такива, а броят на държавите бързо нараства. *Ius Publicum Europaeum* се разпростира върху цялото земно кълбо, но регулационната му плътност намалява. В рамките на ООН на регионалните организации и чрез практиката на Международния съд се създават нови институти на международното публично право и се усъвършенстват старите. Изключително важна, в този процес, е работата на Комисията по международно право – спомагателен орган на Общото събрание, който подготвя проектите за кодифициращи международни договори, и от чийто състав често биват назначавани съдиите в Хага.

Австриецът Алфред Фердрос /1890-1980/ е един от най-забележителните учени, работили в тази комисия. Той си спечелва международна слава още през 1926 г. с “Конституцията на международноправната общност”, а малко преди началото на Втората световна война излиза първото издание на станалия класически учебник “Международно публично право”. От 1957 до 1975 г. Фердрос работи в комисията по международно право на ООН, а от 1958 до 1970 г. е съдия в

Европейския съд по правата на човека. Въз основа на този богат опит през 1973 г. се появява още един класически труд, наречен “Изворите на универсалното международно право”. Подобно на Келзен и Алфред Фердрос е представител на умерения модернизъм. Той обаче стига още по-далеч по пътя на конвергенцията между монизъм и дуализъм. Фердрос не само допуска, че международното право има нужда от вътрешноправна норма, за да прояви примата си по отношение на националното законодателство, но и е склонен да приеме идеята за необходимостта от формален ратификационен закон, чрез който международният договор да се инкорпорира в правната система на съответната държава.

В разделена Германия властват две противоположни идеологии. На запад учените бързо се завръщат в руслото на европейската международноправна традиция. Сред по-важните имена са: Ханс-Юрген Шлохауер /1906-1990/, професор във Франкфурт на Майн. Валтер Шетцел /1890-1962/ – чел лекции в Бон. В Женева пък работи Ханс Вееберг /1885-1962/.

По същото време ГДР не успява да развие собствена теория, а само следва съветските образци. Социалистическата доктрина притежава белега на силната идеологизация.

В началото на изложението подчертах, че ролята на доктрината днес е в значителна степен променена. И самата немско-езична доктрина претърпява значими промени и заема своето заслужено място като една от водещите в света. Този процес е тясно свързан и с лидерската роля на Германия в европейски и световен мащаб. Тук не могат да бъдат пропуснати усилията на днешна Германия за опазване на международния мир и за гарантиране на сигурността. Външната политика на федералното правителство е в унисон с позициите на най-изявените учени – международноправници, които олицетворяват съвременната немска доктрина в областта на международното право.

Сред най-изявените имена се откроява Кристиан Томушат. Роден в Щетин през 1936 г., възпитаник на университетите в Монпелие и Хайделберг, дълги години е преподавател и до 1995 г. е професор в Бон. Понастоящем изнася лекции в Хумболтовия Университет в Берлин. За четири години до 1997 г. е председател на Германското дружество за международно право. Представител на Германия в Общото събрание на ООН. Особен авторитет му донася участието пред Международния съд по делото за неправомерна употреба на сила, заведено през 2000 г. от Югославия. Основните му научни приноси са в областта на международната закрила на правата на човека и отговорността, която държавите понасят при осъществени неправомерни действия. Сред по-значимите му монографични изследвания се открояват: “Модерното право на самоопределение” от 1993 г. и “Международноправни аспекти на въоръжените конфликти” /2004 г./.

Професор Томушат е привърженик на стриктното спазване и прецизното тълкуване на

международноправните норми. Според него особено внимание се изисква в случаите, когато държавите предприемат самостоятелни въоръжени действия срещу други държави. Томушат отрича правото на държавите да защитават със сила гражданите си в чужди държави, защото това може да доведе до непропорционалното използване на сила. В същото време трябва да се подкрепят хуманитарните интервенции, насочени към спиране на действия, реализиращи състава на престъплението “геноцид”. Неправомерната употреба на сила трябва да довежда до санкции за държавата нарушител. Те трябва да включват и разходите, свързани с нанесените щети. Сходни, макар и в други области на съвременното международно право, позиции заема и Кай Хайлбронер. Роден в Улм през 1943 г. той следва в Хайделберг. От 1966 г. е асистент в института за Международно и чуждестранно Публично Право “Макс Планк”. От 1979 г. е професор, а хабилитацията му е в Хайделберг. Основните му научни приноси са в бежанското и азилното право. Интерес представлява неговия “Коментар на правната уредба на чужденците” от 1992 г. През 1994 г. издава “Реформа на азилното право”. Работи върху международноправната уредба на статута на чужденците. Безспорни постижения има и в изследване на проблемите на гражданството. Професор Хайлбронер е убеден, че правилата за неговото придобиване и изгубване са в суверенните компетенции на всяка държава. На това право съответства насрещното задължение на държавите да избягват и намаляват случаите на лица без гражданство – “апатриди”.

Сред южно-германската школа като най-виден представител се откроява проф. Бруно Сима. Той е роден през 1941 г. Формира се като учен в гр. Инсбрук. Попада под влиянието на Алфред Фердрос. Автор е на фундаментални трудове по Международно публично право. Сред тях е създаденият съвместно с Броклеман “Коментар на Устава на ООН”. Издава и учебник “Универсално международно право”. Той е написан в съавторство с Фердрос. Бруно Сима защитава традиционните за следвоенна Германия възгледи, че не съществува “справедлива война”. Всяко нарушение на териториалната цялост е акт на агресия. Не е нужно, според него, с това действие да се цели придобиване на част от територията ѝ.

Швейцарската школа в днешно време също има своите бележити представители. Сред тях е професорът от Университета в Цюрих Даниел Тюрер. Той чете лекции в Кеймбридж и е член на Международния комитет на Червения кръст. Професор е по Европейско и Международно право, а така също по Конституционно и Административно право. Сътрудник е на института за Международно и чуждестранно Публично Право. Пише за реномирани научни издания. Сред трудовете му се открояват “От Нюрнбергския трибунал до Международния наказателен съд”. Значимо творчество е създал по проблемите на държавния разпад. Защитава дефиницията на понятието “провалена държава”.

Немската доктрина остава образец за приемственост, последователност, точност и пълнота в разглеждането на международноправната проблематика. Настоящото изследване не претендира нито за пълнота, нито за изчерпателност и всеобхватност. Целта му е да направи примерна периодизация и накратко да посочи особеностите в развитието на немската международноправна доктрина, като очертае научните приноси на най-популярните автори от това време.

Източници за написване на статията:

1. Geiger, Rugolf, "Grundgesetz und Völkerrecht", 1999
2. Ipsen, Knut, "Völkerrecht", 1990
3. Fischer, Horst, "Kurzgeschichte des Völkerrecht", 1995